

FRAGMENTA
HELLENOSLAVICA

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΛΑΒΟΛΟΓΩΝ
E-JOURNAL OF THE HELLENIC ASSOCIATION OF SLAVISTS

ΤΕΥΧΟΣ
1/2014

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εκδοτικό Σημείωμα	V
Ιωάννης Σίσσιου Ευάγγελος Ν. Κυριακούδης 1948 – 2008	VII
Άννα Αγγελοπούλου Ελληνική παιδεία και εθνική αφύπνιση στους Σλάβους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: το πρώτο βουλγαρικό Αλφαβητάριο (1824)	1
Αθανάσιος Αθανασιάδης Η μεσαιωνική Βοσνία και ο περιηγητής Βενέδικτος Κυριπέσιć (16 ^{ος} αιώνας)	25
Ηλίας Ευαγγέλου Η ελληνική σλαβολογία: Τομές στην ιστορία και την εξέλιξή της	41
Βάιος Κυρίτσης Νικόλαος Βελιμίροβιτς. Η προσωπικότητα και το έργο του	63
Θεόδωρος Ντίνας Το μεταφραστικό έργο του Νεόφυτου Ριλιώτη	74
Χαράλαμπος Συμεωνίδης Παλαιοσλαβικά και βουλγαρικά προσωνύμια ως απλά ή μεταφραστικά δάνεια με βάση τον οργανωμένο και φυσικό χρόνο	100
Ιωάννης Ταρνανίδης Μια νέα σελίδα στη σύγχρονη σλαβολογική έρευνα	110
Βαϊτσα Χανή Μωυσίδου Ελληνομάθεια και βούλγαροι λόγιοι τον 19 ^ο αιώνα	124

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΣΛΑΒΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
Α.Π.Θ

Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΒΟΣΝΙΑ ΚΑΙ Ο ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ ΚΥΡΙΠΕΪΪĆ (16^{ος} ΑΙΩΝΑΣ)

Η περιηγητική γραμματεία κατακυρώνεται πλέον στην ιστοριογραφία όχι απλά ως ένα λογοτεχνικό είδος αλλά ως μία ιστορική πηγή, πολύτιμο εργαλείο για κάθε ερευνητή. Ένα άγνωστο και απρόσιτο στο ελληνικό κοινό περιηγητικό κείμενο είναι αυτό του Βενέδικτου Κυριπεΐϊć¹ το οποίο εντάσσουμε σε μία ενδελεχέστερη μελέτη μας για την εθνοτική καταγωγή των Βοσνιομουσουλμάνων.

Η καταγραφή της περιήγησης του Βενέδικτου Κυριπεΐϊć *“Itinerarium, Wegrays. Kun. May. Potschafft gen Constantinopel zu dem Turkischen Keiser Soleyman. Anno XXX-MDXXXI”*² αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές καταγραφές της ευρωπαϊκής Τουρκίας στο πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα η οποία αναδημο-

¹ Γνωρίζουμε πολύ λίγα στοιχεία για το φυσικό πρόσωπο του ιστορικού και μεταφραστή Βενέδικτου Κυριπεΐϊć. Γεννήθηκε στο Obernburg κάπου στη μεθόριο της Σλοβενίας και της Αυστρίας, και έλαβε ευρύτερες ανθρωπιστικές και ιστορικές σπουδές. Υπήρξε ιστοριογράφος και μεταφραστής. Πρβλ. Matković Petar, Putovanja po Balkanskom poluostrvu XVI vijeka. – *Rad Jugoslavenske Akademije*, knjiga 56, Zagreb 1881, όπου δίδονται στον αναγνώστη πληροφορίες για το ευρύτερο ιστορικό περιβάλλον της εποχής εκείνης.

² Ο γερμανικός τίτλος έχει ως εξής: *“Itinerarium, Wegrays. Kun. May. Potschafft gen Constantinopel zu dem Turkischen Keiser Soleyman. Anno XXX-MDXXXI”*, 1950.

σιεύθηκε το 1950 από τις εκδόσεις “Svjetlosti” στο Σαράγεβο υπό τον τίτλο: “*Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*”³, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στον πρόλογό του ο επιμελητής της μεταγενέστερης έκδοσης⁴, Miroslav Niškanović.

Η ιστορική συγκυρία

Την τρίτη δεκαετία του 16^{ου} αιώνα ο βασιλιάς της Αυστρίας Τσεχίας και Ουγγαρίας Φερδινάνδος Α' (1503-1564), απέστειλε αντιπροσωπεία⁵ στην Υψηλή Πύλη στον Σουλτάνο Σουλεϊμάν τον Α' τον Μεγαλοπρεπή (1494-1566)⁶ με σκοπό την επίτευξη ειρήνης ανάμεσα στην Οθωμανική Πύλη και τη Αψβουργική Μοναρχία.

Απώτερος στόχος του αυτοκράτορα ήταν να αποσυρθούν οι τουρκικοί πληθυσμοί που ήδη είχαν εισβάλλει σε ε-

³ Αρχικά εκδόθηκε το 1531 από τον επιμελητή και μεταφραστή Đorđe Pejanović. Σήμερα, διασώζονται μόλις μερικά αντίτυπα ένα εκ των οποίων σε πολύ καλή κατάσταση φυλάσσεται στη Βιβλιοθήκη του Κρατικού Μουσείου στο Σαράγεβο. Για το ίδιο το πρωταρχικό κείμενο δεν γνωρίζουμε πολλά. Η πρώτη απόπειρα δημοσίωσής του στο ευρύ κοινό έγινε από τον Čedomil Mijatović, στο περιοδικό «*Vidovdan*», μόλις το 1863 και όχι καθ' ολοκληρίαν. Αργότερα, αφιέρωσε λεπτομερέστερη περιγραφή το μέλος της Γιουγκοσλαβικής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών Petar Matković το 1881, στο *Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umetnosti*, αρ. 56, σ. πρόλογος. Εν τούτοις, εκείνος που επεξεργάστηκε και μας πρόσφερε ολοκληρωμένα και με εξαιρετικούς σχολιασμούς αυτούσιο το χειρόγραφο ήταν ο Đorđe Pejanović.

⁴ Β. Kuripešić, “*Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*”, Beograd 2001 (ανατύπωση), εκδ. «Čigoja Štampa», επιμέλεια Μ. Niškanović. Στο εξής: Β. Kuripešić, *Putopis*.

⁵ Η αντιπροσωπεία αποτελούνταν από 37 πρόσωπα. Είκοσι τρεις διπλωμάτες, επιτελείς διοίκησης, μεταφραστές και δέκα τέσσερα άτομα υπηρετικό προσωπικό. Οι γνωστότεροι ήταν ο Josip Lamberg Ιππότης και Έπαρχος στη Μεθόριο και ο Nikola Jurčić, Ιππότης - αξιωματούχος στην Κροατία. Βλ. Β. Kuripešić, *Putopis*, σελ. 5.

⁶ Ο Σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής ο και “Νομοθέτης” Kanuni Sultan Suleyman (1494-1566), υπήρξε ο δέκατος κατά σειρά Σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Κατά τη βασιλεία του η Οθωμανική αυτοκρατορία εξαπλώθηκε γεωγραφικά μέχρι την κεντρική Ευρώπη και έφτασε στο απόγειο της δόξας της. Υπήρξε κυριολεκτικά ο επιφανέστερος όλων των Σουλτάνων.

δάφη της Κροατίας και της Ουγγαρίας και αποτελούσαν εστία κινδύνου για την αυτοκρατορία του καθώς μετά την νίκη στο Μόχατς (Mohacsí Vesz, 1526), παραβιάζοντας τα υφιστάμενα σύνορα εφορμούσαν στις εν λόγω περιοχές λεηλατώντας και ερημώνοντας μεγάλες εκτάσεις τους. Στην μελέτη μας αυτή βεβαίως δεν απασχολούν τα βαθύτερα πολιτικά αίτια της φιλόδοξης ομολογουμένως αποστολής. Το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στις πληροφορίες που μας κομίζει το περιηγητικό αυτό χρονικό.

Η αποστολή, μέλος της οποίας, ως μεταφραστής της λατινικής γλώσσας, ήταν ο Βενέδικτος Kuripešić, ξεκίνησε από την Ljubljana στις 22 Αυγούστου 1530 και έφτασε στην Κωνσταντινούπολη στις 17 Οκτωβρίου του ίδιου έτους. Το αίτημα της ακρόασης αν και ετέθη άμεσα στην αυλή του Σουλτάνου δεν έγινε δεκτό. Ο πιθανότερος λόγος ήταν πολιτικός: η απαξίωση του ίδιου του Βασιλιά Φερδινάνδου αλλά και οι γεωπολιτικές βλέψεις των ευρύτερων στρατιωτικών και πολιτικών σχεδιασμών της Οθωμανικής Πύλης για την κεντρική Ευρώπη την περίοδο εκείνη. Να σημειώσουμε πως λίγα χρόνια νωρίτερα η πύρρειος νίκη των οθωμανικών στρατευμάτων στο Μόχατς είχε ενδυναμώσει το ηθικό του οθωμανικού στρατού ο οποίος εμφανιζόταν ως η κραταιά δύναμη στη μεσευρώπη. Χωρίς να ολοκληρώσει λοιπόν το έργο της, σε διάστημα περίπου δύο μηνών από την άφιξή της, ξεκίνησε για την επιστροφή της από την Κωνσταντινούπολη στις 22 Δεκεμβρίου του 1530 και κατέφτασε στην Ljubljana στις 9 Φεβρουαρίου του 1531.

Αν και η αποστολή δεν παρουσίασε κάποια σπουδαιότητα στο έργο της εντούτοις, το περιηγητικό κείμενο και οι σχολιασμοί του Kuripešić, λόγω της ποικιλίας, της ακρίβειας, της αντικειμενικότητας, της εμβρίθειας αλλά και της εξαιρετικής του συνθετικής ικανότητας μας δίδουν ένα σπάνιο

μωσαϊκό των χωρών που περιήλθε με στοιχεία κυρίως εθνο-λογικά, ιστορικά, πολιτισμικά, θρησκευτικά, γλωσσικά, τοπογραφικά, υδρογραφικά, εθμικά που συνθέτουν εν πολλοίς το μίγμα της βαλκανικής χερσονήσου. Ο Kuripešić με απaráμιλλη γλαφυρότητα περιγράφει και αναλύει όχι μόνο όσα ο ίδιος παρατηρεί γύρω του αλλά και όσα παρασκηνακά⁷ επισυμβαίνουν καθώς έχει άμεση επαφή με τους διπλωμάτες και άρχοντες της αποστολής, δίνοντάς μας έτσι μία σαφή εικόνα της ευρωπαϊκής Τουρκίας στα μέσα του 16^{ου} αιώνα. Επίσης, αποτελεί για την σύγχρονη έρευνα σπουδαίο αρχειακό υλικό η περιήγησή του διότι είναι η μοναδική στον 16^ο αιώνα που παρουσιάζει τη Βοσνία κατά την περίοδο της τουρκικής επικυριαρχίας⁸.

Βοσνία

Ο Kuripešić ανήκει στους ιστορικούς και γεωγράφους εκείνους που διακρίνουν τη Βοσνία σε Gornja (Άνω) και Donja⁹ (Κάτω). Την εσωτερική της διοίκηση μετά την πτώση της το 1463 απαρτίζουν δύο μπανοβίνες: η μπανοβίνα της Jajačka και της Srebrenička. Οι Τούρκοι αναδιάταξαν και επεξέτειναν τα όρια της Βοσνίας διευρύνοντάς την μέχρι την Kosovska Mitrovica εντάσσοντας έτσι στο βοσνιακό βιλαέτι και το Novopazarski Sandžak. Το εδαφικό αυτό status quo διατηρήθηκε μέχρι την κατάληψή της το 1878. Από τις περιγραφές του περιηγητή γίνεται σαφές πως ήδη από τον 15^ο

⁷ Στην Κωνσταντινούπολη μάλιστα λειτούργησε ως αμφίδρομος μεταφραστής ανάμεσα στον Ιμπραήμ-πασά και στον εκπρόσωπο της αποστολής σύμφωνα με τον σχολιασμό της έκδοσης του 1910. Από τα λεγόμενά του φαίνεται να του εμπιστευόταν την πολιτική και ιστορική του σκέψη ο ιπότης Nikola Jurišić, γνώστης καλός του κοινωνικού και πολιτικού γίνεσθαι της Κροατίας και Βοσνίας. Β. Kuripešić, *Putopis*, σ.7.

⁸ Πρβλ. Β. Curipeschitz, *Yolculuk Gunlugu* 1530, εκδ. Turk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara 1989.

⁹ Β. Kuripešić. *Putopis*, σ. 25.

αιώνα πληθυσμιακό κέντρο θεωρείται το Σαράγεβο¹⁰, εν τούτοις, μόλις τον 16^ο αιώνα εξελίσσεται σε εμπορικό σταυροδρόμι των Βαλκανίων και σε εργαλείο της εκβιομηχάνισης της χώρας. Συγχρόνως, παρουσιαζόταν το Σαράγεβο ως μία μοντέρνα πόλη που συνδύαζε τα νεομουσουλμανικά ήθη με το παλαιό κατεστημένο σε έναν πληθυσμό με καταγωγή και συνείδηση σλαβική. Ένα πληθυσμό που αισθανόταν την εξάρτησή του, ίσως αποκλειστικά ως εκείνη την στιγμή, από τα μητροπολιτικά εθνικά κέντρα της Σερβίας ή της Κροατίας.

Η οικονομική και κοινωνική αυτή ανάπτυξη συνδέεται στη σκέψη του Κυρίρεζιέ και με τη θρησκευτική μεταστροφή του πληθυσμού με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Έτσι στις περιοχές όπου επικρατεί το χριστιανικό στοιχείο αν και υπάρχουν οι πλουτοπαραγωγικές πηγές και θα μπορούσαν να ευημερούν κυριαρχεί η παρακμή, εκτός από κάποιες περιοχές στις οποίες οι Κροάτες επωφελούνται από τα λάφυρα των μαχών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πόλη του Jajce το οποίο αναπτύσσεται αφότου χάνουν την επικυριαρχία του οι χριστιανοί και Οθωμανοί αναλαμβάνουν τις τύχες της πόλης¹¹.

Σημαντικές είναι οι παρατηρήσεις του επί των εθνοτικών πληθυσμών της Βοσνίας. Διακρίνει λοιπόν τους *starosjedioci* – παλαιούς γηγενείς κατοίκους, (*Wossner*), στους οποίους αναγνωρίζει τη ρωμαιοκαθολική πίστη. Τους πληθυσμούς αυτούς ο κατακτητής από την πρώτη στιγμή τους επέτρεψε να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα

¹⁰ Οι Τούρκοι το κατέλαβαν το 1430 και εν συνεχεία το ενίσχυσαν πολιτικά και στρατιωτικά αναδεικνύοντας το σε κέντρο της ευρύτερης περιοχής. Από τις αρχές του 16^ο αιώνα δε ονομάστηκε *Bosna-Saraj*, *Sarajevo*. Δεν είναι τυχαίο πως αποτέλεσε στους οθωμανικούς χρόνους την έδρα του Βεζίρη ενώ αργότερα από την διοίκηση των αυστριακών αναδείχθηκε σε πρωτεύουσά του.

¹¹ Β. Κυρίρεζιέ, *Putopis*, σ. 26.

απρόσκοπτα. Είναι γνωστό ωστόσο ότι η Πύλη επωφελούνταν από τους δασμούς που εισέπραττε με αντάλλαγμα τη διατήρηση της θρησκευτικής ανεξαρτησίας.

Το δεύτερο πληθυσμιακό στοιχείο το οποίο ταυτίζει την εθνική του καταγωγή με μία συγκεκριμένη θρησκευτική ομολογία είναι το σερβικό. Οι λεγόμενοι Zigen (γερμανιστί) ή Čiči¹² (σερβιστί) ή Martolozi¹³. Στο σημείο αυτό μας δίδει μία πληροφορία εξόχως σημαντική για τη σλαβική εθνολογία. Οι Σέρβοι, ή Čiči ή Martolozi έχουν μετοικήσει από το Σμεντέρεβο ή, και αυτό χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, από το ελληνικό Βελιγράδι, (grčkog Beograda - griechish Weussenburg) όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η έκδοση του 1910. Μνημονεύεται δύο τουλάχιστον φορές στο κείμενο αυτή η παρουσία του ελληνικού Βελιγραδίου. Περί τίνος πρόκειται; Τι ακριβώς υπονοεί στα μέσα του 16ου αιώνα για ελληνική παρουσία στην κεντρική βαλκανική ο περιηγητής; Η απάντηση δίδεται έμμεσα από την ίδια την περιγραφή του Kuripešić συνεκτιμώντας τα ιστορικά δεδομένα της εποχής. Λέγει χαρακτηριστικά ότι η πίστη των Σέρβων αυτών είναι του Αποστόλου Παύλου. Την περίοδο αυτή δεν μνημονεύουν οι πηγές παρουσία Παυλικιανών ή άλλων αιρετικών αυτής της

¹² Η λέξη Čiči συνδέεται με τους κατοίκους της Čičarije στην ανατολική Ιστρία, οι οποίοι συγγέονται συχνά με τους Čipčari, δηλαδή τους ορθόδοξους Βλάχους οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στο Σεμλίνο, σημερινό Zemun, έξω από το Βελιγράδι. Πρβλ. Ι. Παπαδριανού, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου (18ος-19ος αι.): διαμόρφωση της παροικίας, δημογραφικά στοιχεία, διοικητικό σύστημα, πνευματική και πολιτιστική δραστηριότητα*, εκδ. Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1988. Φαίνεται λοιπόν ότι ασκούσαν έντονη οικονομική-εμπορική, πολιτιστική και εκπαιδευτική δραστηριότητα κάνοντας έντονο το ελληνικό στοιχείο στην πόλη.

¹³ Οι Martolozi ήταν χριστιανοί κάτοικοι της μεθορίου, ως επί το πλείστον συνοριακοί στρατιώτες, τους οποίους η τουρκική διοίκηση έδιδε μερική αυτονομία με την υποχρέωση να διαφυλάττουν τα σύνορα της χώρας. Είχαν μηνιαίο μισθό και στρατιωτική οργάνωση, οπλοφορούσαν και ήλεγχαν μεγάλες περιοχές ασκώντας εξουσία και διοίκηση. Πρβλ τη μονογραφία του ιστορικού M. Vasić, *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*, εκδ. Zavod za Udžbenike i Nastavna Sredstva, Sarajevo 2005.

απόχρωσης στην εν λόγω περιοχή, γεγονός που μας οδηγεί στην απόρριψη πιθανών θρησκευτικών τους υπολειμμάτων. Αντίθετα, εφόσον σαφώς δεν τους θεωρεί ρωμαιοκαθολικούς, μας οδηγεί στην υπόθεση ότι η ισχυρή παρουσία του Αποστόλου Παύλου υποδεικνύει την ομολογία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας σε αντιδιαστολή μάλιστα με την παρουσία του Αποστόλου Πέτρου στο θρόνο της Δυτικής Εκκλησίας. Λίγο παρακάτω στο κείμενό του χρησιμοποιεί άλλες δύο φορές τον ίδιο όρο για να προσδιορίσει την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία επιβεβαιώνοντας έτσι την ορθότητα της υπόθεσής μας. Υπάρχει και ένας ακόμα επιπρόσθετος λόγος¹⁴. Λαμβάνοντας υπόψη ότι στη γερμανική ιστορική σκέψη έχει ήδη υιοθετηθεί η οθωμανική διάκριση των εθνών σε millet γίνεται αντιληπτό ότι ο όρος grčki Beograd δεν έχει γεωγραφικό ή εθνικό περιεχόμενο αλλά καθαρά θρησκευτικό, καθώς στο γερμανό αναγνώστη ταυτίζεται το έθνος με τη θρησκεία, λόγω της έντονης ελληνικής παρουσίας του Φαναρίου στα Βαλκάνια και της άσκησης πολιτικής εξουσίας εκ μέρους του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Αυτή η ετερόκλητη εθνολογική σύνθεση αποτελεί το μωσαϊκό της Βοσνίας του 16^{ου} αιώνα.

Φαίνεται από τις περιγραφές του Kuripešić ότι το σερβικό στοιχείο είναι το κυρίαρχο τόσο στην ηπειρωτική όσο και στην πεδινή Βοσνία. Είναι χαρακτηριστικές οι περιγραφές του. Στις 16 Σεπτεμβρίου η αποστολή διερχόμενη από την Gračanića αφικνείται στο Zeleni Pazar¹⁵ όπου ανακαλύ-

¹⁴ B. Kuripešić, *Putopis*, σ. 45

¹⁵ Πρόκειται για περιοχή της επαρχίας του Sarajevo, που αποτελεί μάλιστα μοναδική ιστορική μεσαιωνική παράθεση από τον Kuripešić, τουρκικό βαρόσι με την ονομασία Čelebi-Pazar. Προφανώς επειδή διανυκτέρευσαν στο χωριό αυτό του δόθηκε η ευκαιρία να περιδιαβεί την περιοχή όπου εντόπισε πολλές προϊστορικές ρωμαϊκές επιγραφές και αρχαιότητες οι οποίες σήμερα δυστυχώς δεν σώζονται. B. Kuripešić, *Putopis* σ. 29.

ππει πέντε επιτύμβιες στήλες και εντυπωσιάζεται. Είναι ίσως ταφικές πλάκες, η μία εκ των οποίων ανήκει στον γνωστό ιστορικά μεγαλοπρεπή σέρβο βοεβόδα Radoslav Pavlonić¹⁶, στον οποίον υπαγόταν αυτή η περιοχή και την οποία προασπίσθηκε μέχρι το τέλος της ζωής του. Επιβεβαιώνει την επικράτηση του σερβικού στοιχείου με την λεπτομερή περιγραφή της πέτρινης στήλης που είναι γραμμένη με κυριλλικούς χαρακτήρες: «Εγώ ο βοεβόδας Ρατλονιέ, αφέντης και ηγεμόνας αυτής της χώρας κείμαι σ' αυτή τη γη. Όσο ήμουν εν ζωή δεν μπόρεσε ποτέ κανένας τούρκος ούτε με δώρα ούτε με μάχη ούτε με άλλη δύναμη να με υποτάξει ή να με νικήσει, ούτε βεβαίως να με κάνει να σκεφθώ να αλλάξω την πίστη μου. Με την δύναμη του Θεού κατάφερα πολλές φορές να νικήσω τους τούρκους. Γι' αυτό δοξάζω το Θεό που αφήνω την χώρα μου στην χριστιανική πίστη»¹⁷. Η παραπάνω ρήση του βοεβόδα Ρατλονιέ αποτελεί μία απόδειξη της βαθιάς πίστης των πολεμιστών των Βαλκανίων έναντι του τουρκικού ζυγού που ξεπερνούσε τα όρια του έθνους και αναδείκνυε την οικουμενικότητα της χριστιανικής πίστης. Περιγράφει επίσης και σταυρούς σε τάφους αλλά και άλλα σύμβολα χριστιανικά¹⁸, σε απομακρυσμένες περιοχές, μαρτυρίες που στο σύνολό τους καταδεικνύουν το γνήσιο χριστιανικό υπόβαθρο της Βοσνίας του 16^{ου} αιώνα.

Μοναστήρια

Σαφή επιβεβαίωση της παρουσίας του σερβικού στοιχείου συνιστούν οι σερβικές μονές που μνημονεύει ο Kuripešić και οι οποίες με εγκαρδιότητα και διάθεση φιλοξε-

¹⁶ Πρόκειται για τον σερβοβόσνιο ηγεμόνα Radoslav Pavlonić (1390-1441), ηγεμόνα που επέδειξε στρατιωτική ικανότητα στα πεδία των μαχών, ιδιαίτερο δε ηρωισμό και βαθιά πίστη στη σερβική ορθόδοξη παράδοση.

¹⁷ B. Kuripešić, *Putopis*, σ. 30.

¹⁸ B. Kuripešić, *Putopis*, σ. 37.

νίας και αδελφοσύνης δέχονταν τα μέλη της αποστολής. Τουλάχιστον τρία ορθόδοξα μοναστήρια μνημονεύει με ιδιαίτερα γλαφυρό τρόπο. Το μοναστήρι Banjska¹⁹ το μοναστήρι στο Višegrad με οχτώ μοναχούς, και ένα μικρό μοναστήρι στο συγκοινωνιακό άξονα Mitrovica - Novi Pazar²⁰. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι δεν γίνεται καμία αναφορά σε μοναστήρια ή μνημεία λατίνων, καίτοι ο ίδιος ήταν ρωμαιοκαθολικός. Αντίθετα, αναφέρει την παρουσία Σέρβων μοναχών με ευγενικές συνήθειες και διάθεση αγάπης όπως επίσης και ελλήνων καλογήρων²¹.

Είναι εμφανές ότι η χριστιανική παρουσία είναι σαφής και υπέρτερη έναντι των λοιπών πληθυσμών που εγκαταβιώνουν σ' αυτήν. Μεγάλος αριθμός μοναστηριών με σέρβους και έλληνες μοναχούς, με χριστιανικά σύμβολα και επιτύμβια, τάφους που φέρουν χριστιανικούς σταυρούς. Οι χριστιανικοί αυτοί πληθυσμοί, όπως μας επιβεβαιώνει ο περιηγητής από τις μαρτυρίες των ίδιων των κατοίκων, «ηρωϊκά υπερασπίσθηκαν τα χώματά του». Υπάρχουν δε πολλοί εξ αυτών, σημειώνει ο Kuripešić, οι οποίοι εορτάζουν τη «σλάβα» χωρίς έως σήμερα κάποια δύναμη πολιτική, στρατιωτική, κοινωνική, να μπορέσει να ανατρέψει το θρησκευτικό αυτό έθος²².

¹⁹ Ονομάστηκε έτσι επειδή ανάβλυζε ζεστό νερό από πηγή εντός τους μοναστηριού. Η μονή μνημονεύεται ήδη από τον 12^ο αιώνα, συνδέεται δε με τον ιδρυτή της Σερβικής Εκκλησίας Αγ. Σάββα ο οποίος ίδρυσε την ομώνυμη επισκοπής της Dabarska. B. Kuripešić, *Putopis*, σ. 32.

²⁰ Η μαρτυρία αυτή του Kuripešić αφορά πιθανότατα μοναστήρι που οικοδόμησε ο βασιλιάς Milutin, φημισμένο στους μεσαιωνικούς χρόνους. B. Kuripešić, *Putopis*, σ. 34.

²¹ B. Kuripešić, *Putopis*, σ. 37.

²² B. Kuripešić, *Putopis*, σ. 37

Τούρκοι εθνότητα

Η τρίτη εθνότητα που χαρτογραφείται εθνολογικά από τα μέρη που διέρχεται ο Kuripešić είναι «οι καθαροί Τούρκοι» επήλυδες. Πρόκειται για πολεμιστές και διοικητικούς υπαλλήλους οι οποίοι πολιτεύονται έναντι των άλλων εθνοτήτων με τυραννικό και απάνθρωπο τρόπο. Εξαιρούνται των κακοπαθειών και διώξεων αυτοί οι οποίοι έχουν εξισλαμισθεί, οι οποίοι σε αντάλλαγμα, διατηρούν τις περιουσίες τους και καταλαμβάνουν ακόμα και θέσεις στον κρατικό μηχανισμό²³.

Φορολογικό σύστημα

Η οικονομική υποχρέωση των κατοίκων της Βοσνίας έτσι όπως την είδε και την κατέγραψε ο Kuripešić αφορούσε έναν αρχικά φόρο: την καταβολή ενός συγγρικού φιορινιού, (50 άσπρα) από κάθε οικογένεια. Τη χρονιά ωστόσο που διήρχετο η αποστολή με προορισμό την Κωνσταντινούπολη, λόγω της κατάληψης και νέων εδαφών από την επικράτεια της Κροατίας και της Ουγγαρίας εκ μέρους του τουρκικού στρατού, τα μέτρα αυξήθηκαν και συμπεριέλαβαν πέραν των παγίων οικονομικών υποχρεώσεων και νέες που αφορούσαν έμφυχο υλικό. Έτσι, ετησίως αποστέλλεται το τρίτο, τέταρτο ή πέμπτο αγόρι της οικογένειας στην υπηρεσία της Πύλης, με την πάγια προϋπόθεση ωστόσο, ο σωματότυπος

²³ Η βιβλιογραφία είναι πραγματικά πλούσια. Θα αναφέρουμε τις εξειδικευμένες μελέτες των M. Vasić, *Islamizacija na Balkanskom poluostrvu*, εκδ. Zavod za Udžbenike i Nastavna Sredstva, Sarajevo 2005, αλλά και M. Handžić, *Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosansko-hercegovačkih muslimana*, εκδ. Islamska Dionička Štampa, Sarajevo 1940, A. Αθανασιάδη, «Ένα ιστορικό παράλληλο: οι εξισλαμισμοί στην Ανατολή (Πόντο Καππαδοκία) και στη Βοσνία», *Μακεδόν*, 17/2006, σσ. 293-304, επίσης V. Kržišnik - Bukić, *Bosanski Identitet*, εκδ. Bosanska Knjiga, Sarajevo 1977.

των νεαρών αγοριών να είναι κατάλληλος για τη στρατιωτική ζωή ή την ανάληψη διοικητικών ευθυνών.

Επιπρόσθετα, ετησίως θα εισπράττονται 30-40 άσπρα για κάθε μέλος της οικογένειας, για κάθε κομμάτι γης ή ζώου που διαθέτουν οι υποτελείς υπήκοοι. Παράλληλα, μία σειρά μέτρων θρησκευτικού χαρακτήρα αυστηροποιούνται. Απαγορεύεται έτσι η ανέγερση νέων εκκλησιών με σκοπό να αποδυναμώσουν την ισχύ του κλήρου και να ενθαρρύνουν όσους προσχωρήσουν στο Ισλάμ με την παροχή προνομίων²⁴. Περιγράφοντας λοιπόν την καθημερινότητα των χριστιανικών πληθυσμών στη Βοσνία του 16^{ου} αιώνα εκφράζει μία έντονη απέχθεια των χριστιανών που αναζητούν ως λύση την μετοικεσία σε βορειότερες απελεύθερες περιοχές. «Με ιδιαίτερη χαρά μας ανοίγουν τις πόρτες των σπιτιών τους, μας φιλοξενούν, μας μιλούν για τις δοκιμασίες που βιώνουν, σε αντίθεση με τους τουρκικούς πληθυσμούς που, όχι μόνο οι ενήλικες αλλά και τα μικρά παιδιά ακόμα και οι γυναίκες, μας συμπεριφέρονται εχθρικά»²⁵.

Σ' αυτές τις εκμυστηρεύσεις των χριστιανών κατοίκων της Βοσνίας, ήδη από τον 16^ο αιώνα, θα εντοπίσουμε ψήγματα της εθνικής παλιγγενεσίας, του αγώνα των σλαβικών ορθόδοξων πληθυσμών έναντι του οθωμανικού ζυγού. Εξέφραζαν τον πόθο για ελευθερία, να μπορέσουν μια μέρα να ζήσουν σε καθεστώτα που θα σέβονταν την περιουσία, την πίστη και την ίδια τους τη ζωή²⁶. Περιγράφει τα εξής ο Kuripešić: «Πόσο πολύ θα θέλαμε με τη βοήθεια του Χριστού να απελευθερωθούμε από τον τυραννικό ζυγό. Ω ποία απογοήτευση όμως μας καταλαμβάνει όταν ακούμε από εσάς τους ίδιους ότι πηγαίνετε στον τούρκο Σουλτάνο με σκοπό να του

²⁴ B. Kuripešić, *Putopis*, σ.27.

²⁵ B. Kuripešić, *Putopis* σ. 28

²⁶ B. Kuripešić, *Putopis* σ. 28

ζητήσετε ειρήνη. Έτσι χάνεται κάθε ελπίδα»²⁷. Εντοπίζει όμως και εξισλαμισμένους χριστιανούς, που απευθύνονται με απαξίωση στα μέλη της αποστολής λέγοντας: «*τώρα ήρθε η ώρα να συμπράξουμε (ενν. με τους Τούρκους) για να σας διώξουν από τα μέρη αυτά*»²⁸.

Στη μεθόριο της Βοσνίας στα νότια σύνορά της στην Άνω Βοσνία-Gornja Bosna²⁹ όπως την ονομάζει ο Kuripešić βρίσκονται δύο οχυρά φρούρια, το Jeleč και το Zvečaj, παρά τον Ιβρα ποταμό. Περιοχές που γειτνιάζουν με το Κόσοβο και στις οποίες όπως λέγει ο Kuripešić ηρωικά πολέμησαν οι χριστιανοί με θάρρος και αυτοθυσία. Στην περιγραφή του ο περιηγητής υπονοεί ότι οι κάτοικοι της εν λόγω περιοχής ήταν στο σύνολό τους χριστιανοί. Εδώ δεν εντόπισε μουσουλμάνους, γηγενείς σλάβους, οι οποίοι να είχαν συμπράξει με τον οθωμανικό στρατό. Κατά συνέπεια, στο σύνολό τους, πριν την κατάληψη της Βοσνίας (1463) οι κάτοικοι αυτοί ήταν σλάβοι και χριστιανοί, ορθόδοξοι ή ρωμαιοκαθολικοί.

Μορφολογικά παρουσιάζεται μία μεγάλη ποικιλία τοπικών βουνών, ποταμών, λιμνών, πεδιάδων με ιδιαίτερο κάλλος, με πλούτο εθνονυμίων και τοπωνυμίων. Υπάρχουν δε κορυφές βουνών κοντά στο Jastrović απ' όπου διακρίνεται

²⁷ B. Kuripešić, *Putopis* σ. 28, αλλά και σσ. 37-38.

²⁸ Μας δίνει μία ακόμη, ιδιαίτερα χρήσιμη, πληροφορία για τους προσχωρήσαντες στο Ισλάμ: «*Είναι και από τις δύο ομολογίες (ορθόδοξοι και λατίνοι) μοιάζουν σ' όλα με τους μουσουλμάνους, ξεχωρίζουν μόνο ως προς το ότι οι εξισλαμισθέντες δεν ξυρίζουν το κεφάλι τους*», B. Kuripešić, *Putopis* σ. 29.

²⁹ «*Η Gornja Bosna (Κάτω Βοσνία) δεν είναι τόσο άγρια και ανώμαλη με ποικιλία δασών και βουνών όπως η Άνω Βοσνία. Αποτελείται από αχανείς εκτάσεις, όχι μεγάλες πεδιάδες, και απέραντους γυμνούς λόφους...εκτείνεται δε από την πόλη Vrhabosna έως την Mitrovica*». Βλ. B. Kuripešić, *Putopis* σ. 35.

όπως λέγει ο Kuripešić, καθ' υπερβολήν, η Κωνσταντινούπολη, το Ντουμπρόβνικ και όλη η Βοσνία³⁰.

Gornja Bosna

Ως προς την εθνολογική σύσταση των κατοίκων της Κάτω Βοσνίας ο Kuripešić κάνει μια εξόχως σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την Άνω Βοσνία. Σημειώνει τα εξής: «εδώ οι κάτοικοι ανήκουν σε δύο φυλές, τους Σέρβους και τους Τούρκους. Οι Σέρβοι έχουν το δικό τους ιερατείο τη δική τους εκκλησιαστική οργάνωση. Τα μοναστήρια με τους ορθόδοξους μοναχούς, για τα οποία ήδη σας έχω μιλήσει, ιδρύθηκαν από τον έλληνα τσάρο τον ονομαζόμενο Στέφανο»³¹. Τα μοναστήρια αυτά όπως και άλλα της νότιας Βοσνίας ήταν κατ' εξοχήν σερβικά και ορθόδοξα. Συχνά δε διασυνδέονταν πνευματικά αλλά και οικονομικά με βυζαντινούς ηγεμόνες ακόμα και αυτοκράτορες ή ακόμα και την ίδια την μονή Χιλανδαρίου του Αγ. Όρους, οι οποίοι κατά τη βυζαντινή περίοδο έδιδαν χρήματα για την ανέγερσή τους ή τα χρειάδην³². Συνεχίζοντας, μας πληροφορεί ότι το κυρίαρχο, πληθυσμιακά τουλάχιστον, στοιχείο είναι αυτό το τουρκικό το οποίο αποσυνδέεται από τους αυτόχθονες κατοίκους της Βοσνίας, λέγοντας χαρακτηριστικά: «είναι στρατιώτες Τούρκοι, έμμισθοι, που εισπράττουν το τιμάριο από τον Σουλτάνο, κατοικούν στην επικράτεια της Βοσνίας και έχουν ως άρχοντά τους

³⁰ Πρόκειται για ανακριβές στοιχείο. Το ψηλότερο βουνό φθάνει τα 1930 μέτρα ονομάζεται Janjko Kamen και δεν είναι δυνατόν να διαθέτει ορίζοντα μέχρι την Κωνσταντινούπολη. Kuripešić, *Putopis* σ. 33.

³¹ Αναφέρεται στον μεσαιωνικό βασιλιά της Σερβίας Stefan Uroš IV Dušan Nemanjić, (1308-1345) κατοπινό τσάρο που οδήγησε στο απόγειο της δόξας του το βασίλειό του γνωστό στην ιστορία και ως Dušan Silni.

³² Πρβλ. Μ. Ζιβόινοβιτς, «Οι μοναχοί της μονής Χιλανδαρίου σε ρόλο διπλωματών μεταξύ της Σερβικής Αυλής και του Βυζαντίου», *Σπαράγματα Βυζαντινοσλαβικής Κληρονομιάς. Χαριστήριο Τόμος στον Καθηγητή Ι. Ταρνανίδη*, εκδ. Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 307-336.

τον *Husrefbeg* πασά. Ζούνε σε δικά τους παλάτια και εξουσιάζουν τους Σέρβους με τον πλέον τυραννικό τρόπο»³³.

Πληροφορούμαστε από τον περιηγητή Kuripešić ότι η Βοσνία δεν είναι συμπαγής και πυκνοκατοικημένη. Τον προβληματισμό του αυτόν τον κατέθεσε στους ίδιους τους κατοίκους οι οποίοι εξήγησαν το φαινόμενο συνοψίζοντας το σε τρεις αιτίες:

1. ο λαός υποφέρει από λοιμώδεις νόσους και από πανώλη με αποτέλεσμα να αποδεκατίζεται
2. οι Σέρβοι υφίστανται εξοντωτικές βασανιστικές διώξεις από την τουρκική στρατιωτική διοίκηση με αποτέλεσμα είτε να μειώνεται σημαντικά ο πληθυσμός τους είτε, εξ ανάγκης, να μετοικούν σε άλλα μέρη απελεύθερα και
3. η αφαιμάξη του ικανού και αξιόμαχου πληθυσμού με την μέθοδο των γενιτσάρων ή με τις διώξεις των νέων και πνευματικών ανθρώπων που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν αφυπνιστικό εθνικά ρόλο στους υπόδουλους

Δεν είναι τυχαίο όπως παρατηρεί και ο ίδιος ο Kuripešić ότι οι ανώτεροι υπάλληλοι που επανδρώνουν τον κρατικό μηχανισμό αλλά και οι στρατιωτικοί επιτελείς είναι πρώην σλάβοι, συχνά χριστιανοί, που εκπαιδεύτηκαν από την Πύλη έτσι ώστε να υπηρετούν τυφλά τις εντολές του Σουλτάνου. Είναι αυτοί «που διακρίνονται από τους τουρκικής καταγωγής για την ευφυΐα τους, την ομορφιά τους, τις ικανότητές τους,

³³ B. Kuripešić, *Putopis* σ. 36. Αναφέρει επίσης προκειμένου να δείξει την αγριότητα των Τούρκων πως οι κεντρικές οδοί των караβανιόν και των εμπορικών δρόμων της βαλκανικής ήταν έρημες διότι οι επιδρομείς υφάρπαζαν ό,τι έβρισκαν με αποτέλεσμα οι κάτοικοι των περιοχών αυτών να εισχωρούν στην ενδοχώρα για να γλιτώσουν τις περιουσίες τους και την ίδια τους τη ζωή σε κάποιες περιπτώσεις.

την θρησκευτική τους πίστη, είναι αυτοί που κατέχουν την διοίκηση της χώρας» γράφει ο Kuripešić³⁴.

Μία αξιοσημείωτη πληροφορία μας δίδει που αφορά το χριστιανικό παρελθόν της χώρας. Λέγει: «φαίνεται ότι στους χριστιανικούς χρόνους η Βοσνία ήταν μια χώρα ιδιαίτερα προσεγμένη. Οι καλλιέργειες αμπελιών και άλλων γεωργικών προϊόντων εκτεινόταν σε πολλές περιοχές της. Αν και από τις κεντρικές αρτηρίες απ' τις οποίες διερχόμαστε οι περιοχές φαίνονται εγκαταλελειμμένες, επειδή οι τούρκοι επιδρομείς στο πέρασμά τους δεν αφήνουν τίποτα όρθιο, βλέπουμε ότι στην ενδοχώρα η εικόνα αλλάζει. Είδαμε σε πολλά μέρη» συνεχίζει ο Kuripešić «να ξεπλένουν ασήμι και χρυσό και άργυρο. Αλλά και αλλού οι κάτοικοι που ατιμάζονται οι περιουσίες τους βρίσκουν καταφύγιο στα βουνά και στα όρη όπου οργανώνουν εκ νέου τη ζωή τους»³⁵.

Ο Kuripešić επιβεβαιώνει αυτό που μας πληροφορούν και άλλες σύγχρονες ή μεταγενέστερες πηγές και έχει παγιωθεί στη διεθνή βιβλιογραφία πως η Βοσνία και οι Βόσνιοι λειτουργούσαν ως προκεχωρημένο στρατιωτικό φυλάκιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεδομένου ότι «ο κάθε κάτοικος θα έπρεπε να είναι έτοιμος ανά πάσα στιγμή για πόλεμο. Να έχει δέκα άλογα ετοιμοπόλεμα για να υπερασπιστεί τα δίκαια του σουλτάνου. Εάν όχι», μας λέγει ο Kuripešić «τότε θα του αφαιρεθούν τα προνόμια και η περιουσία και κάθε τιμητικός τίτλος»³⁶. Φαίνεται λοιπόν πως πρόθεση του Σουλτάνου ήταν η δημιουργία ενός συμπαγούς στρατιωτικού σώματος μεθοριακών φυλάκων το οποίο θα είχε ως αποκλειστικό καθήκον την υπεράσπιση των συνόρων.

³⁴ B. Kuripešić, *Putopis* σ. 36.

³⁵ B. Kuripešić, *Putopis*, σ. 36.

³⁶ B. Kuripešić, *Putopis*, σ. 37.

Η σπουδαιότητα του κειμένου

Η περιήγηση είναι συχνά υπόθεση ζωής. Ο κάθε περιηγητής είναι εξοπλισμένος από τις δικές του υποκειμενικές πραγματικότητες, αντιμέτωπος με δυσχέρειες αντικειμενικές που μας οδηγούν στην κατανόηση της δύναμης των κινήτρων και της σημασίας των κατατεθειμένων μαρτυριών.

Ο Kuripešić αποκαθαρμένος από την φλυαρία και τους πλατειασμούς, βαθύς γνώστης της σλαβικής γλώσσας, ακριβής στα ονόματα ποταμών λιμνών εθνών, μας δίδει μία σαφή εικόνα της καθημερινότητας των κατοίκων της Βοσνίας του 16^{ου} αιώνα με μοναδικό τρόπο.

Η σπουδαιότητά του συνίσταται στην αυθεντικότητα της περιγραφής του, στην προσθήκη πολύτιμου υλικού για την σύγχρονη εθνο-ιστοριογραφία όπως επίσης και στην αναζήτηση βάσιμων επιστημονικών τεκμηρίων έναντι των ιδεατών εθνογενέσεων στο χώρο της βαλκανικής.

About the author

Athanasios Athanasiadis studied Theology at Aristotle University of Thessaloniki and at the University of Belgrade, Faculty of Theology. He received his Ph.D. on Slavic Ecclesiastical History from the School of Theology of Aristotle University of Thessaloniki. His primary field of scholarly interest is the Slavic peoples' modern ethno-religious history, and especially of those of the former Federal Republic of Yugoslavia. He has published monographs, papers and articles in peer-reviewed journals on the ethnogenesis of the Balkan peoples. He is a high school teacher.